
Соціальна філософія

УДК 323.28

Андрущенко Т. В.

Доктор політичних наук, завідувач кафедри політико-психологічних проблем суспільного розвитку НПУ імені М. П. Драгоманова

ТЕРОРИЗМ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Розкриваються деякі політико-психологічні аспекти одного із найнебезпечніших явищ сучасного світу — тероризм. Особливо підкреслюється значення інформаційно-ідеологічних, соціально-психологічних, культурно-цивілізаційних аспектів протидії міжнародному тероризму, таких як — «діалог культур», «культура миру», «альянс цивілізацій».

Ключові слова: *тероризм, чинники тероризму, діалог цивілізацій, політична культура, суспільні конфлікти, глобалізація.*

Загострення кризових ситуацій економічного та соціально-політичного розвитку, конфлікти між владою і громадянами, значні прорахунки уряду у внутрішній і зовнішній політиці вкупі з недооцінкою історичних, регіональних, етнопсихологічних та інших важливих характеристик суспільного життя є основними джерелами, що живлять одне з найнебезпечніших явищ сучасного світу — тероризм.

Політичний енциклопедичний словник визначає, що терор є опозиційною діяльністю екстремістських організацій або окремих осіб з метою систематичного або одиничного використання насильства або його загрози з метою залякування будь-кого (уряду, партії, населення, групи, тощо) [1, с. 655].

Відповідно тероризм розуміється як ідеологія і політика, основною зброєю якої є терор, що полягає у системному застосуванні насильства, не пов'язаного із військовими діями, переслідуючи мету залякування і придушення політичних та інших супротивників. Терористи розрахо-

вують на психологічний ефект своїх дій, а не на військово-стратегічну перемогу [2, с. 543].

У сучасну епоху тероризм завдає могутнього удару по існуючій системі загальнолюдських цінностей. Він сіє страх та паніку, породжує недовіру до державних структур, які не здатні приборкати терористів. Важливо зазначити, що головною метою тероризму є не вбивство конкретних людей, а погроза убивством чи насильством, відтак жертвами стають не лише ті, хто загинув, а й ті, хто залишилися живими. Аби позбутися власного страху, терористичні угруповання прагнуть перенести його на інших. Часто у цій ролі виступають представники чужих народів, націй, країн і цивілізацій [3].

Представники різних галузей знань — політологи, історики, соціологи, психологи — по-різному, керуючись відповідними науково-методологічними підходами, досліджують явище тероризму. Так, політологи, соціальні політики і філософи розуміють терор, як, головнo, політичні дії. Політичний терор зарубіжними та українськими політологами пояснюється як політика залякування, насильства, розправа з політичними супротивниками аж до повного знищення [1, с. 655]. Українські дослідники М. Головатий та М. Панасюк розглядають терор як політику (кінцева мета якої — розправа з політичними противниками), а також як особливу форму політичного насилля, що характеризується жорстокістю, цілеспрямованістю і вдовоною ефективністю [4, с. 439].

Екстремісти прагнуть нав'язати свою систему антицінностей, до якої належать, наприклад, агресивність та анархізм, всьому людству. Тому об'єктами тероризму в сучасному світі стають не тільки і не стільки окремі індивіди, скільки значні маси людей, громадські та урядові установи, транспортні та енергетичні системи. Терористичні дії щодо них являють своєрідну помсту за існування у світі нерівності і несправедливості у розподілі матеріальних благ між класами і націями. Тероризм відображає спротив натиску озброєної руйнівними науково-технічними досягненнями західної цивілізації, він спрямований проти проведення глобалізації в егоїстичних національних та класових інтересах. Проте він призводить до загибелі громадян, які не винні у прийнятті тих чи інших рішень держави, не несуть за них відповідальності [5, с. 46].

Терор, як засіб зведення політичних та інших рахунків, метод залякування або нав'язування своєї волі, у тому чи іншому вигляді існував в усі часи. У ХХ ст. відбулося перенесення тероризму на державний

рівень, а від початку XXI — на наддержавний. Сучасний тероризм — це вже не розрізнені індивідуальні дії, а серії різноманітних терористичних акцій, спрямованих проти широкого кола осіб та об'єктів, ретельно підготовлених, що здійснюються кваліфікованими кадрами і добре організованими угрупованнями. При цьому спостерігається різке кількісне зростання терористичних актів із численними жертвами і значними матеріальними збитками, а також об'єднання зусиль окремих екстремістських формувань і кримінальних структур на міжнародному рівні для досягнення своїх політичних цілей [3].

Перенесення тероризму на наддержавний, міжнародний рівень суттєво полегшено завдяки електронним мережам. Вони створюють якісно нові умови як для пропаганди терористами своїх ідей, так і для їх відкритої полеміки з офіційними державними структурами, дискредитації і заперечення заяв офіційної влади. Екстремісти різного штибу (неонацисти, скінхеде, расисти, релігійні фанатики) використовують Інтернет як ефективний засіб активізації своєї діяльності, поширення своїх поглядів, вербування прихильників. За допомогою глобальних інформаційних комп'ютерних мереж, недостатньо контрольованих через колосальний обсяг даних, значно спростилися система керівництва бойовими загонами, процедура адресного набору бойовиків і політичних adeptів. Зокрема, у екстремістів та терористів з'явилася можливість розміщувати оголошення про вербування виконавців певних акцій, вести переговори з потенційними новобранцями, відфільтровувати підставних співробітників спецслужб, купувати зброю, переказувати гроші для оплати послуг бойовиків, контролювати замовлені операції. При цьому штаб екстремістів лишається практично невразливим для служб безпеки країни, проти якої готується диверсія [6].

Розглядаючи міжнародний тероризм в контексті проблем глобалізації Український політолог В. С Вознюк доходить висновку, що він спричинений: 1) зростаючою диференціацією країн на бідні та багаті, внаслідок чого створюється підґрунтя для формування терористичного «інтернаціоналу»; 2) регіональною нестабільністю, що провокує терористичні акти; 3) інформаційною революцією, поширенням електронних ЗМІ, які використовуються як інструмент маніпулювання масовою свідомістю; 4) загостренням суперечностей між західною системою цінностей, яка виявляється далеко не універсальною, та системою ісламського світу, яка є певним альтернативним варіантом [7, с. 8].

Низка авторів робили спроби дати психологічний аналіз терористичним угрупованням та з'ясувати основні мотиви їх діяльності. Такі російські дослідники як О. Шестопа́л і Л. Гозман спробували визначити психологічні характеристики, притаманні терористам Палестини, Італії, Ірландії, Японії, проаналізувати індивідуальні психологічні особливості, що спонукають людей перетворюватися на терористів, вступати у терористичні організації.

На думку згаданих науковців, у терористи рекрутуються переважно соціально неадаптовані, малоуспішні одинокі люди, які не здатні до праці і навчання, не успішні в кар'єрі у порівнянні із своїми однолітками. Тобто ті, хто відчував себе відсторонено і в сім'ї, і в колективі. Члени терористичних груп характеризуються високим ступенем агресивності і нейротизму. Їм притаманна схильність до пошуку гострих відчуттів, ризику, небезпеки. Вони не знайшли свого місця в соціумі — погано навчалися в школі, не мали друзів, мали значні труднощі у спілкуванні із протилежною статтю [8].

Таким чином участь в організації, а саме у терористичному угрупованні, дає можливість таким людям задовольнити одну із базових потреб — потребу у приналежності. Саме там вони відчувають сприйняття іншими людьми, мають можливість (як їм здається) компенсувати свої невдачі.

Джерелом живучості сучасного міжнародного тероризму В. Івченко вважає симпатії окремих східних режимів, кошти як легальних, так і нелегальних ісламських фінансових структур. Хоча, слід зазначити, що тероризм як явище засуджується багатьма мусульманськими країнами. Неодноразово офіційні джерела цих країн оприлюднювали офіційні заяви про несумісність тероризму з релігією. «Релігія й тероризм — поняття, що взаємовиключають одне одного. Істинний іслам не має нічого спільного з екстремістами, такими, як, наприклад, таліби» — пише газета «Іран ньюс» [9]. Аналогічну думку висловлюють й західні фахівці. Зокрема, З. Бжезинський зазначає, що з релігійної точки зору іслам навряд чи можна вважати більш ворожим глобальній демократії, ніж буддизм, іудаїзм чи християнство. Головне, що стимулює терористичні загрози, так це, наголошує американський політолог, джерела та умови, які породжують фанатичні мотивації, настрої, переконання, рішення [10].

Аналіз положень ісламу, зазначає Агаїхаджек Паша Давуд, підтверджує висновок про те, що в ісламі немає і не може бути нічого, що

слугувало б основою для тероризму. Релігія і політика в ісламі — відносно самостійні області. Відстоювання ісламськими радикалами тези про їх нерозривність — свідчення поверхневого знайомства з шаріатом, що відкидає автоматичне перенесення його релігійно-догматичних і етичних постулатів на сферу політики, держави і права. Догматизм теорій і агресивність в діях різко критикуються навіть такими мислителями, кого радикальний ісламизм вважає своїми ідейними вождями [11, с. 6]. Проте труднощі розвитку та поляризацію, які переживає ісламський світ, підсилює екстремістські тенденції в ісламі, зумовлює появу політичних альянсів сил агресивного націоналізму з забарвленням в релігійній формі.

Заяви лідерів ісламських фундаменталістів підточують віру в мирні засоби вирішення проблеми тероризму. Саме тому переважна більшість країн, включаючи й близькосхідні, схиляється у боротьбі з однією з найбільших у світі небезпек до силових збройних методів. Проте форми і методи антитерористичних дій, які містять у собі військові, поліційні, розвідувальні та інші організаційно-обмежувальні заходи, як свідчать події останніх років, є також малоефективними. Збройна боротьба з тероризмом, зазначає М. Гуцало, стає безперспективною з багатьох причин. Одна з них полягає в тому, що збройне вторгнення на територію суверенних держав для ліквідації терористичних угруповань може сприйматися як військова агресія. Армійські і цивільні втрати, що постійно зростають, викликають роздратування громадянського суспільства як в країнах-нападниках, так і в країнах, що зазнали нападу. Тривалі воєнні дії, хай навіть і антитерористичного спрямування, стають серйозним конфліктогенним чинником [12].

Хоча таку думку підтримують далеко не усі фахівці. Багато хто, досвід неефективних збройних антитерористичних дій пов'язує з невикористанням новітніх засобів ураження, недостатнім об'єднанням зусиль держав. «Тільки випереджальними спільними діями мобільних підрозділів і частин з використанням новітніх засобів ураження, демонструючи непохитне прагнення до єднання зусиль, можна перемагати в боротьбі з цією загрозою» [13], зазначає державний експерт Національного інституту проблем міжнародної безпеки В. Леонов.

Впродовж останніх десятиліть розгортається дискусія про згуртування зусиль держав у боротьбі з тероризмом із застосуванням як військових, так і невійськових способів. За багато років переговорів держав з приводу трактування тероризму, засобів реагування на теро-

ристичні акти та заходів попередження цього лиха, результатів досягнуто не дуже багато, адже майже усі заходи з боротьби та попередження тероризму так чи інакше обмежують права і свободи людини. З цього приводу відоме висловлювання колишнього Генерального секретаря ООН П. де Куельяра про те, що іноді важко сказати, де закінчується тероризм і де розпочинається боротьба за самовизначення.

Сучасні українські і зарубіжні політологи, філософи, етнологи, досліджуючи тероризм як загрозу цивілізаційного розвитку, акцентують увагу на двох суперечливих тенденціях, притаманних цивілізації: перша пов'язана з глобалізацією, що найбільше уніфікує людство, інтернаціоналізує його; друга — з культурно-духовною диференціацією, регіоналізацією, етнічною само ідентифікацією. Пояснення справжньої сутності тероризму слід шукати і в осмисленні окремих складових, що його обумовлюють і стимулюють багато політичних сил. Серед цих складових можемо виокремити і етнічну, або етнополітичну. Цю думку зокрема обґрунтовує М. Головатий: етнонаціональні процеси, рухи, явища, які вони детермінують і з ними пов'язані, — зазначає він, — визначальний фактор розвитку сучасної цивілізації [14, с. 24].

На нашу думку, нині особливо зростає значення інформаційно-ідеологічних, соціально-психологічних, культурно-цивілізаційних аспектів протидії міжнародному тероризму. Йдеться, зокрема, про «діалог культур», «культура миру», «альянс цивілізацій», «ЗМІ проти тероризму» тощо.

Системність і комплексність застосування профілактичних антитерористичних заходів ґрунтуються на ухваленій ООН у вересні 2006 року Глобальної контр терористичної стратегії. У Плані дій до неї містяться заходи як ідеологічного, так і практичного характеру [12]. Проте й дана стратегія може залишитись лише черговим документом, як прийняті раніше 13 універсальних конвенцій ООН та 5 резолюцій Ради Безпеки з протидії тероризму, якщо не відбудеться якісних зрушень у свідомості населення і урядовців.

Втілення в життя комплексних заходів, зорієнтованих на протиставлення людиноненависницькій ідеології тероризму продуктивної гуманістичної альтернативи має підкріплюватись усвідомленням, що людство — єдина цивілізація, яка має спільну долю, і що її майбутнє залежить від кожної окремої людини

Список використаних джерел:

1. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка.— 2-е вид., доп. і перероб.— К.: Генеза, 2004.— 736 с.
2. Анцупов А. Я. Словарь конфликтолога / Анцупов А. Я., Шипилов А. И.— 3-е изд., испр. и доп.— М.: Эксмо, 2010.— 656 с.
3. Печенюк І. Витоки та сутність міжнародного тероризму [Електронний ресурс] / Ігор Печенюк / / Воєнна історія.— 2004.— № 4–6.— Режим доступу: http://warhistory.ukrlife.org/4_6_04_6.htm. - Назва з екрана.
4. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота: термінол.-понятій. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк.— К.: МАУП, 2005.— 560 с.
5. Денисов В. В. Філософія насилія / В. В. Денисов / / Філософія і общество.— 2008.— № 1.— С. 39–56.
6. Сіленко А. Соціально-політичні наслідки інформаційної революції [Електронний ресурс] / Алла Сіленко / / Політичний менеджмент— 2005.— № 5 (14).— С. 61–74.— Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent>.
7. Вознюк В.С. Знаковий виклик цивілізаційному розвитку?: монографія / В.С. Вознюк.— Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004.— 104 с.
8. Гозман Л. Я. Политическая психология / Л. Я. Гозман, Е. Б. Шестопап.— Р / нД., 1996.
9. Івченко В. Жорстокий. Кривавий. Багатоликий. Таким постає перед цивілізованим світом міжнародний тероризм [Електронний ресурс] / Володимир Івченко / / Політика і час.— 2000.— № 1–2.— Режим доступу: <http://www.middleeast.org.ua/articles/02.htm> / . - Назва з екрана.
10. Илларионов С.И. Террор и антитеррор в современном мироустройстве / С.И. Илларионов.— М.: ООО «РИЦ «ПрофЭКО», 2003.— 592 с.
11. Агаіхаджек Паша Давуд Міжнародний тероризм і його вплив на світову політику: автореф. дис. ... канд. політ. наук:

- 23.00.04 / Агаїхаджек Паша Давуд; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. — Одеса, 2006. — 19 с.
12. Гуцало М. Деякі теоретичні аспекти побудови сучасної антитерористичної парадигми [Електронний ресурс] / Марія Гуцало // Політичний менеджмент. — 2007. — № 2. — С. 155–163. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=69&c=1583>. - Назва з екрана.
13. Леонов В. В. Проблеми організації антитерористичної боротьби [Електронний ресурс] / В. В. Леонов. — Режим доступу: http://www.niisp.gov.ua/vydanna.php?razdel=zbir&doc=11_sept&glava=vystup12. — Назва з екрана.
14. Головатий М. Етнополітичні процеси: суть і проблеми в сучасному світі/М. Ф. Головатий//Персонал. — 2006. — № 4. — С. 24–26.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2013 р.

Андрущенко Т. В. Терроризм в современном мире: политико-психологические аспекты

Раскрываются некоторые политико-психологические аспекты одного их наиболее опасных явлений современного мира — терроризм. Особенно подчеркивается значение информационно-идеологических, социально-психологических, культурно-цивилизационных аспектов противодействия международному терроризму, таких как — «диалог культур», «культура мира», «альянс цивилизаций».

Ключевые слова: *терроризм, факторы терроризму, диалог цивилизаций, политическая культура, общественные конфликты, глобализация.*

Andruschenko T. V. Terrorism in the modern world: the political and psychological aspects

Political and psychological aspects of one of the most dangerous phenomena of the modern world — terrorism are analyzed. It is especially emphasized the importance of information and ideological, socio-psychological, cultural and civilizational aspects of combating international terrorism, such as — the «dialogue of cultures», «culture of peace», «alliance of civilizations».

Keywords: *terrorism, factors of terrorism, dialogue of civilizations, political culture, social conflicts, globalization.*